

FÖRORD

Utvecklingsplaneringen är upprättad av lantbruksnämnden i direkt samverkan med Handölsdalens sameby. Planeringen består av två delar, första delen innehåller redovisning av markanvändningen och samebyns resurser och den andra delen innehåller samebyns planering av den framtida inriktningen och omfattningen av byns verksamhet samt vissa åtgärdsförslag.

Utvecklingsplaneringen är antagen av samebyn och avser att vara byns egen.

Lantbruksnämnden i Jämtlands län
Rennäringsenheten

Britt-Mari Nordstrand

LANTBRUKSNÄMNDEN I JÄMTLANDS LÄN
Rennäringsenheten

Utvecklingsplaneringen har utarbetats av lantbruksnämndens
rennäringsenhet och Handölsdalens sameby.

Handölsdalens sameby beslutar att anta Utvecklingsplaneringen
som sin egen.

För Handölsdalens sameby

UTVECKLINGSPLANERING

Markanvändningsredovisning och driftsplanering för

HANDÖLSDALENS SAMEBY

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING

	Sid	
1	INLEDNING	
1.1	Bakgrund	1
1.2	Syfte och målsättning	2
1.3	Metodfrågor	3
2	ALLMÄNT OM RENSKÖTSELN	
2.1	Renskötselrätt	4
2.2	Samebyn - ändamål och medlemmar	4
2.3	Markanvändning	4
2.4	Rennäringen i Jämtlands län	5
3	HANDÖLSDALENS SAMEBY IDAG	
3.1	Handölsdalens sameby	6
3.2	Samebyns gränser och utnyttjande av betes- områden - årstidsland, flyttleder, upp- samlingsområden samt svåra passager	7
3.3	Medlemmar, företag och bosättning	11
3.4	Kombinationssysselsättning - jakt, fiske, turism och slöjdverksamhet	12
3.5	Renhjorden	13
3.6	Driftsanläggningar	14
3.7	Konkurrerande markanvändningsintressen	15
4	HANDLINGSPROGRAM OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG FÖR HANDÖLSDALENS SAMEBY	
4.1	Utveckling och nyttjande av betesområden i framtiden	18
4.2	Utveckling av företagen inom samebyn	19
4.3	Jakt- och fiskefrågor	19
4.4	Utveckling av renhjorden	19
4.5	Planerade driftsanläggningar	19
4.6	Utökat samråd	20
4.7	Förslag på åtgärder för att minska kon- flikterna mellan rennäringen och andra markanvändningsintressenter	21

KARTBILAGA Markanvändningsredovisning för
Handölsdalens sameby

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Renskötselområdet i Sverige omfattar cirka 150.000 kvadratkilometer, vilket motsvarar ungefär 1/3 av landets yta. Dokumentation av rennäringens markanvändning är dock bristfällig i de flesta samebyarna. För stora områden föreligger endast planverkets sammanställning efter samebyarnas redovisning av markanvändningen från den fysiska riksplaneringen 1975.

Med tillkomsten av plan- och bygglagen (PBL) samt naturresurslagen (NRL), som trädde ikraft den 1 juli 1987, ställs direkta krav på dokumentation av olika markanvändningsintressen, så även för rennäringen. Behov av att rennäringen redovisar sina markintressen finns även från samerna själva och konkurrerande markintressenter som t ex skogsbruket och turismen.

Riksdagen har i olika sammanhang uttalat att den samiska kulturens fortlevnad måste garanteras och därmed den intimt sammankopplade renskötseln. Därför måste förutsättningarna för rennäringen säkras både vad gäller åretrunt- och sedvanerättsmarkerna som har avgörande betydelse för möjligheterna till näringens bedrivande.

Fr o m 1 juli 1990 skall varje kommun här i landet ha en antagen kommunomfattande översiktsplan. Planen skall redovisa olika markintressen och ange långsiktiga strategiska planer vad gäller markanvändningen och byggandet i kommunen. I NRL finns allmänna hushållningsregler om hur naturresurserna skall användas.

Hushållningsreglerna är uppdelade i två nivåer, för områden som **SÅ LÅNGT SOM MÖJLIGT SKALL SKYDDAS** samt för områden som **SKALL SKYDDAS - RIKSINTRESSEN**. Rennäringen omfattas av hushållningsreglerna på båda nivåerna. Betydelsen att rennäringen utgör ett riksintresse innebär att staten kan ingripa mot åtgärder som påtagligt skulle skada rennäringens intressen. Om flera oförenliga riksintressen föreligger för ett område skall företräde ges åt det eller de ändamål som på lämpligaste sätt främjar en långsiktig hushållning med marken, vattnet och den fysiska miljön i övrigt. Hushållning har här betydelsen att marken ska nyttjas, bevaras eller förändras så att den används till vad den är mest lämpad för.

Vad som utgör riksintresse vad gäller rennäringen skall bedömas utifrån samebyarnas hela årscykel och byarnas sk rationella renantal. De olika delområdena som årstidsland, flyttningsleder, övernattningsställen, kalvningsland,

svåra passager och viktiga lavområden ska beaktas utifrån deras **funktionella samband** i renskötseln. Renskötseln är en flexibel näring och viktigt att påpeka är att områdenas betydelse och läge **normalt varierar över tiden** beroende på väderlek, skogsbruksåtgärder, betestillgång och andra förhållanden. Därför är det angeläget att markanvändningsredovisningen kontinuerligt revideras för att vara ett aktuellt underlagsmaterial t ex vid konfliktsituationer och konsekvensstudier samt i kommunernas översiktsplaner.

I samebyarnas **UTVECKLINGSPLANERING** ingår redovisning av rennäringens markanvändning. Utvecklingsplaneringen avser att översiktligt kartlägga varje samebys egna resurser vad gäller betesmark, anläggningar, renhjord, företag och medlemmar samt vara ett handlingsprogram för den framtida utvecklingen av verksamheten.

I budgetproposition 1987/88 framställes vikten av redovisning av rennäringens markanspråk. "En angelägen fråga för samebyarnas framtid är utvecklings- och markanvändningsplanering. För att täcka statens del av kostnaderna för denna planering bör anslaget tillföras ytterligare 5 milj kronor under en 5-års period. För nästa budgetår bör sålunda ytterligare 1 milj kronor anvisas". Anslaget ska användas till personal- och materialkostnader för planläggningen av rennäringen i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

1.2 Syfte och målsättning

Syftet med utvecklingsplaneringen är att den ska redovisa rennäringens markanvändning, utgöra underlag för samebyarnas egen driftplanering, utgöra förhandlingsunderlag vid överläggningar med konkurrerande markintressenter samt ligga som underlag vid kommunal och annan planering.

Varje samebys resurser ska kartläggas och ligga till grund för planeringen av den framtida omfattningen och inriktningen av byns verksamhet. Planeringen bör på sikt leda till en effektivisering av rennäringen och arbetet inom byarna.

Utvecklingsplaneringen redovisas på karta med tillhörande textbeskrivning. Kartan ska beskriva rennäringens intresseområden och dess funktionssamband. Textbeskrivningen ska innehålla redogörelse av samebyns renskötsel och bisysselsättningar, ev olägenheter och förslag till åtgärder. Planen avser att vara **byns egen redovisning och skall godkännas och antas av samebyn själv.**

Målsättningen med utvecklingsplaneringen är att den ska leda till en **översiktlig kartläggning** av samebyns resurser. Den ska underlätta fortsatt planläggning och utveckling av samebyarna och utgöra underlag vid förhandlingssituationer och kommunala översiktsplaner.

Markanvändningsredovisningen **beskriver nuläget i ett genomsnittsförlopp där avvikelser får anses som normalt förekommande**. Redovisningen avser att vara rullande och kontinuerligt revideras efter faktiska renskötsel förhållanden.

1.3 Metodfrågor

Arbetet kring utvecklingsplaneringen har letts av lantbruksnämndens rennäringssenhet i direkt samverkan med samebyn. Planen består av två delar, den första delen innehåller en redovisning av rennäringens resurser och markutnyttjande och den andra delen innehåller planering av den framtida inriktningen och omfattningen av byns verksamhet samt åtgärdsförslag.

Inledningsvis redovisar samebyn översiktligt sin nuvarande markanvändning utifrån befintligt kartmaterial från den fysiska riksplaneringen 1975.

Utifrån kartmaterialet har samebyn sedan redogjort för befintliga förhållanden, redovisat basfakta och olägenheter samt diskuterat framtida planer och förbättringar.

Avvikelser från markanvändningsredovisningen **får anses som normala**. Redovisningen avser att beskriva ett **genomsnittligt förlopp för samebyn**, vilket i verkligheten **varierar år från år** på grund av ändrade betes- och/eller klimatiska förhållanden samt olika störningar i rendriften.

2 ALLMÄNT OM RENSKÖTSEL

2.1 Renskötselrätt

Rennäringslagen (SFS 1971:437) reglerar renskötselrätten. Renskötselrätten är förbehållen samerna. Enligt rennäringslagen har den som är av samisk härkomst eller på annat sätt förvärvat renskötselrätt "Rätt att enligt denna lag begagna mark och vatten till underhåll för sig och sina renar."

Enligt lagen får renskötsel i Jämtlands län bedrivas hela året på renbetesfjällen och inom de områden i JämtlandsKopparbergs län som särskilt upplåtits till renbete - åretruntmarkerna. Under tiden den 1 oktober till den 30 april får renskötsel bedrivas inom sedvanerättsmarkerna - trakter utanför renbetesfjällen - där renskötsel av ålder bedrivits vissa tider av året.

Renbetesfjällen omfattar i huvudsak av staten ägda fastigheter. Samerna har enligt rennäringslagen vidsträckta rättigheter och skydd för att kunna bedriva sin näring inom renbetesfjällen och i viss mån även inom sedvanemarkerna.

2.2 Samebyn - ändamål och medlemmar

Renbetesfjällen är uppdelad mellan samebyarna i Jämtlands län enligt lantbruksnämndens beslut 1973-09-19. Begreppet sameby innefattar såväl ett geografiskt begränsat område som en juridisk person som företräder de renskötande medlemmarna inom området. Medlem i sameby är renskötselberättigad som stadigvarande deltar eller har deltagit i renskötseln inom byns betesområde samt dennes make eller barn.

Samebyn eller i vissa fall även länsstyrelsen kan anta medlem som avser att bedriva renskötsel inom samebyn.

2.3 Markanvändning

Renskötselns markanvändning varierar med årstiderna beroende på bl a temperatur, nederbörd och vindförhållanden och måste anpassas efter faktiska förhållanden. Näringen är arealkrävande eftersom den bedrivs extensivt. Enhetliga betesområden har med åren splittrats sönder genom samhällsutvecklingen och kan idag inte användas för effektiv rennäring, vilket ställer näringen inför ständiga omställningsproblem.

Markanvändningen varierar även mellan åren på grund av olika betesförhållanden beroende på t ex snödjup, skare och isförekomst. Förutsättningarna för rennäringen förändras även från år till år vid t ex tillkomst av kalhyggen, nya vägar och andra störningar från konkurrerande markintressenter. Förändringar av markanvändningen medför oftast att renskötseln försvåras och blir mer arbetskrävande. Speciellt försvåras eller hindras näringens bedrivande då extremt känsliga områden som vårbeta och kalvningsland utsätts för störningar.

Rennäringen, som tidigare har nyttjat enhetliga betesområden, har successivt med åren blivit allt mer trängda från olika håll av konkurrerande markintressenter som turism och friluftsliv, vattenkraftsutbyggnad, täktverksamhet och skogsavverkningar vilket har försvårat näringens bedrivande avsevärt.

2.4 Rennäringen i Jämtlands län

I Sverige finns idag ungefär 300.000 renar varav cirka 50.000 i Jämtlands län. Renarna fördelar sig på 52 samebyar varav 11 stycken ligger i Jämtlands län.

Samebyarna i Jämtlands län är fördelade på cirka 80 renskötsselföretag. Renskötseln omfattar cirka 124 årsverken.

3 HANDÖLSDALENS SAMEBY

3.1 Handölsdalens sameby

Handölsdalens sameby är belägen ca 10 mil väster om Östersund i Åre och Bergs kommuner i Jämtlands län.

(Karta: *Jämtlands län med Handölsdalens samebys
åretruntmarker, vinterbetes- och reserv-
betesområden*)

3.2 Samebyns gränser och utnyttjande av betesområden (se även kartbilaga)

Gränsen för samebyns åretruntmarker är fastställd enligt lantbruksnämndens beslut 1973-09-19. För sedvanerättsmarkerna finns inga fastställda gränser.

Handölsdalens samebys åretruntmarker gränsar i väster mot Norge mellan Nean och Storbäcken (n Enlidsvalen).

Mot **norr** fortsätter gränsen utmed Storbäcken till Rektjärnarna - Rundvalen - Tvåråsen - Tvåråvallen - Skansforsen - Enan - Brattåsmynnen - Ingolvåns början - v Getvalens norra topp (1133 möh) - Snasahögarna - Väster Dalsvallen - utmed Handölan - Bunneravan - Tjalmetjallentjakke - Rödberget - över Järpån och Storbäcken - Brattlandsvallen - Kösjön - stängslet i Skårredalviken - V Skårredån - uti Ottsjön - Fettjorna.

I **öster** fortsätter gränsen via Vålån - Bautjanjukke (Tronnan) - Storån - över Synder Storådörrfjället - Blockhammaren - Ö Tjaksendurre - Synderån - Storåkläppen.

I **söder** fortsätter gränsen till n Orrknipparna - Norra Ljungdalsberget - Guorbe (Vargtjärnstöten) - Krustjärnbäcken - toppen s Stortjärnen (1036 möh) - nv Öjön - Gröndörrstöten - n östra Helagsjön - Ö Helagsskaftet - Helagsfjället - Predikstolen - Sylsjöns sydspets - genom Sylsjön - Nean till riksgränsen i väster.

Därutöver utgör ett område sydöst om Storsjön renbetesfjäll - åretruntmarker - omfattande Käringsjökölen - Styggåsen - Strutsberget - Lövkläppen - Särvfjället - Asarkölen samt trakten runt norra delen av Särvan. Detta område utgör gemensamt betesområde för Handölsdalens och Mittådalens samebyar.

Årstidsland

Kalvningsland och försommarland utgörs av i princip hela samebyns åretruntmarker utom de nordligaste delarna.

Kalvningen äger rum i maj i skyddande och störningsfri terräng. Kalvningsområdena är på grund av tillgången på mossa, kråkris, fjolårsgräs, rötter, klöver och örter främst utefter vattendragen, mycket viktigt renbete under speciellt våren och den känsliga kalvningstiden. Under kalvningen kantbevakas hjorden och lämnas i övrigt ifred.

På våren förekommer renarna i allmänhet på fjälltopparna och på barfläckarna där det finns tillgängligt bete. Renarna betar sig successivt upp på fjället varefter grönskan kommer.

Sommarland utgörs av i princip hela samebyns åretruntmarker.

Renarna förekommer under sommaren i allmänhet på fjället vid varmt väder samt i skogslandet vid svalt väder och kvällarna.

Födan består i huvudsak av gräs, toppskott och gröna växter.

Trivselland under sommaren utgör höga toppar i allmänhet och i synnerhet områdena mot Snasarna, Endalshöjden, Enans dalgång. Sylarna, Nedalen, Gåsen, Hulke, Mieskentjakke, Helags, Smällhögarna samt Härjångsfjället.

Inför **kalvmärkningen**, som i allmänhet sker strax efter midsommar, drivs renarna med helikopter och motorcyklar till kalvmärkningsanläggningarna vid **Ulvåfjället, i Ljungris samt Dölltjärnarna**. Efter kalvmärkningen sprider sig renarna inom sommarlandet.

Under **hösten** från augusti lämnar renarna fjället och sprider sig i skogslandet norrut mot Storvallen - Enafors - Ånn - sjön Moen - Sörbotten - Ottsjön - Vålådalen samt söderut mot Skärkdalen - Storsjö - över Grucken - Lunndörrsfjällen. Huvudsaklig föda under hösten är gräs, örter och svamp. Renarna fejar hornen och byter päls under hösten.

Inför **sarvslakten**, som i allmänhet sker kring den 10-20 september, drivs renarna med helikopter och motorcyklar från oika håll till anläggningarna i **Ljungris**. Renarna slaktas här på plats.

Därefter sprider sig livrenarna inom höstlandet inför **brunsten**, som normalt inträffar mellan den 15 september och 15 oktober. Under brunsten, som liksom kalvningen är en känslig period då renarna behöver lugn och ro, kantbevakas hjorden.

Höstsamlingen sker i oktober-november, beroende på vädret. Renarna samlas från alla håll och hela hjorden flyttas i ett utmed flyttlederna till anläggningen i **Glissjöberg** på vinterbetesmarkerna.

I **Glissjöberg (Korskällhögen)** skiljs renarna i januari-februari inför slakt och vintergruppering. Slaktrenarna transporteras levande till något slakteri. Livrenarna **delas upp i 3 grupper** inför vinterbetet.

Vinterbetesmarker sträcker sig från trakterna kring Storsjö i norr till Sveg i söder.

Viktiga vinterbetesmarker;

- området kring Ljusnans dalgång, från Hede och söderut
- området kring Vemans dalgång
- området nord(väst) om Lillhärdal
- området kring Norrälven och Tällberget

- området kring Snösarna och Tällberget.

Huvudsaklig föda för renarna vintertid utgör den **mark- och hänglav** som finns på vinterbetesmarkerna.

Samling av renarna inför vårflyttningen sker i april. Renarna betar sig upp mot Vemdalen. Därefter transporteras renarna i huvudsak utefter flyttlederna. Vilopauser och övernattningar sker där betesförutsättningarna är goda - övernattningsområdet. Utfodring kan bli nödvändig utmed flyttvägarna. Flyttningen tar ca 3-7 dagar från Vemdalen till åretruntmarkerna.

Reservbetesmarker, höst och vinter, utgör området kring **Renfjället** och **Välliste**. **Reservbetesmarker vinter** utgör området **sydost om Lillhärdal** och **öster om Älvros**.

Handölsdalens sameby hävdar även **sedvanerätt** på markerna norr och söder om E75:an sydost ut förbi Lillhärdal, och öster om Älvros samt söderut ner i Hälsingland.

Flyttleder

Handölsdalens sameby nyttjar flyttlederna både höst och vår när snö- och isförhållandena så tillåter.

Flyttlederna utgör **viktiga förbindelselänkar i och mellan årstidslanden**, särskilt i sådana avsnitt där alternativa framkomstvägar saknas på grund av terränghinder eller andra störningar.

Viktiga flyttleder till och från vinterbetesmarkerna utgår från;

- Östra Helagsskiftet - V Övre Skärvagen - Väster Stoljan (alternativt från Falkvåltjärnarna) - Smolet Särvfjället - söderut utmed Särvan - Hede (Öster om Lunen) mot Hedeviken- ö Valmen - v Linsell och vidare mot Korsköllhögen
- Östra änden av Storsjön - Särvfjället och Aloppekölen mot Klövsjöfjällen och Skorrdalsfjällen, alternativt över Vemdalen - öster om riksväg 84 - Såsens dalgång, alternativt Öster och väster om Sör - Veman över riksväg 84 öster om Hedlanda flygplats
- Väster Veman - Korsköllhögen.

Normalt sett används även alternativa flyttvägar eller flytt med lastbil, beroende på bl a de snöförhållanden som råder.

Inom åretruntmarkerna finns även flyttleder som nyttjas vid drivning av renarna inför slakt, skiljning, kalvmärkning m m. Dessa leder är dock inte markerade på kartan.

Uppsamlings- och övernattningsområden

Till **uppsamlingsområdena** drivs renarna inför t ex kalvmärkning, slakt, skiljning och flyttning. Uppsamlingsområdena utgör även **viktiga övernattningsställen** där renarna trivs och **tillgången på bete är viktig**. Områdena är **särskilt känsliga för störningar i rendriften**.

Området kring **Särvfjället och Håsjövålen** utgör ett särskilt **viktigt övernattningsområde**. Området nyttjas främst vid höstflytten men även vid vårflytten. Området utgörs av viktig hänglavskog och myrar som även nyttjas som vinterbete vissa år.

Området **kring och öster om Högrensvålen** utgör ett **viktigt övernattningsområde**. Området utnyttjas främst vid höstflytten då det är särskilt goda betesförhållanden på myrarna.

Området **kring Henvålen** utgör ett **viktigt övernattningsområde** främst på våren men även under hösten. Området utgörs i de sydöstra delarna av viktig hänglavskog.

Svåra passager

Alternativ till de svåra passagerna **saknas i allmänhet**. Det krävs resursstarka arbetsinsatser från renägarnas sida vid drivning av hjorden i dessa områden. Störningar vid drivningen eller förändringar utefter flyttlederna kan spoliera dagar av arbete om hjorden vänder eller sprider sig.

Särskilt svåra passager finns **utmed länsväg 315 mellan Hedeviken och Røjån**.

Särskilt svåra passager utmed **riksväg 84 vid Randsjö, öster och väster om Glissjöberg och norr om Överberg**.

Flera svåra passager utmed flyttlederna finns även vid andra vägar, vattendrag och dylika hinder.

Snölegor

På sommarbetesmarkerna finns ett antal värdefulla sommarvisten för renarna. Områdena utgörs ofta av snölegor, som ligger kvar en stor del av sommaren, vilka är nödvändiga vilområden för renarna sommartid undan värme och insekter.

Viktiga snölegor återfinns normalt på följande fjäll;

- Getvalen
- Blåhammaren
- Getryggen

Viktiga snölegor; forts

- Tväråklumpen
- V Bunnerstöten, 3 st
- Sylarna, 6 st
- Gåsen, 2 st
- Liengesåjja
- Härjängsfjällen, 4 st
- Ekorrhammaren, 3 st
- Njåmeletjarne
- Helags, 5 st

3.3 Medlemmar, företag och bosättning

Antalet renskötande medlemmar inom Handölsdalens sameby uppgår i dagsläget till 24 stycken. Samebyn består av 11 företag.

(Diagram 1: Antal medlemmar i Handölsdalens sameby uppdelade i åldersklasser)

3.4 Kombinationssysselsättning

Medlemmarna i samebyn har i huvudsak renskötseln som sitt arbete och utkomst. Under högsäsongerna måste dock ytterligare arbetskraft lejas.

Sysselsättningen utöver renskötseln utgörs av framför allt jakt men även fiske, i huvudsak för husbehov.

Medlem i sameby äger enligt 25 § rennäringslagen, rätt att jaga och fiska på renbetesfjäll. Därutöver kan genom lantbruksnämndens försorg, och efter hörande med samebyn, nyttjanderätt till jakt efter älg, ripa m m samt fiske upplåtas med iakttagande av bestämmelserna i 32 § rennäringslagen.

Äljakten

Älgjakt bedrivs som licensjakt. Samebyn ansöker om gemensam licens för samtliga fastigheter som ingår i samebyns område. Från och med 1988-01-01 skall samebyarnas områden registreras i likhet med privata marker, för att erhålla licens. Vissa upplåtelser sker till fjällägenhetsarrendatorer och övriga arrendatorer.

Handölsdalens samebys licenstilldelning är 60 vuxna djur och 60 kalvar. Vid 1989 års jakt var avskjutningen 43 vuxna djur och 21 årskalvar, d v s 54 % av tilldelningen.

Samebyn erhåller 50 % av intäkterna från jaktupplåtelse. Resterande 50 % går direkt till samefonden.

Ripjakten

Från och med 1990 kan lantbruksnämnden upplåta jakt efter ripa i tre områden inom samebyn. Fjällägenhetsarrendatorerna disponerar ett område för egen jakt. Ljungdalsbergets Turist AB disponerar ett område för upplåtelse genom jaktkort.

Fiske

Fiskerätt kan upplåtas till allmänheten sedan samernas rättigheter till husbehovsfiske har tillgodosetts.

Fiskevattnen inom samebyn upplåtes för allmänt sportfiske genom kortförsäljning, ansökan om särskilt fisketillstånd och arrende.

Fiskekort gällande vatten på renbetesfjäll utfärdas av lantbruksnämnden och tillhandahålles på vissa andra försäljningsställen. Inom Handölsdalens sameby säljs fiskekort för bl a Kölsjön, Sylarnas kortfiskeområde, Gåsån och Handölan. Miesketjärnen, Stensån, Tjallingtjärn, Stäntja,

Stendalstjärnarna, Kroktjärnarna, Härjångssjöarna, Vålåtjärn, Dunsjön, Gråsjön, Falvåltjärnarna, Husvåltjärn, tjärnarna vid Orrknipparna, del av Ljungan, Krustjärnarna, Skraddarsjön, Nulltjärnarna, Hästskotjärn, Mellandalstjärn och Vålån.

Särskilda tillstånd för sportfiske kan upplåtas för viss tid.

Arrende är en äldre form av fiskeupplåtelse. Ett arrendekontrakt gäller i allmänhet ett år men kan förlängas att gälla för fem år. Vatten inom Handölsdalens sameby som är upplåtna genom arrende är t ex Gråsjön, Gråsjöån, Kroktjärnarna, Ånnsjön, Trondan, Ottsjön, Nulltjärnarna, Mellandalstjärn, Kölsjön, Rekån, Rekdalstjärn, Sylsjön, Dorditjärn och Rektjärnen.

- * Av den totala produktionen av fisk inom fjällområdet i Jämtlands län bedöms den uttagbara delen utgöra 70 %. Uttaget idag bedöms vara 48 % av den totala produktionen.

3.5 Renhjorden

Renantalet enligt renlängden 1988 för Handölsdalens sameby uppgår till 8.789 djur.

(Diagram 2: Antal renar inom Handölsdalens sameby under åren 1981-1989)

* Uppgifterna hämtade ur NNV:s rapport "Fisket i Jämtland och Härjedalen 1986".

Antalet renar har successivt ökat. Under åren 1981-84 låg antalet renar på ca 6000. Därefter ökade antalet 1984 till 7500 renar. 1986 ökade antalet ytterligare till ca 8800 där det sedan har legat konstant fram till 1989.

Enligt 15 § rennäringslagen beslutar lantbruksnämnden det högsta antalet renar - det sk rationella renantalet - som får hållas inom byn. För Handölsdalens sameby fastställdes, enligt lantbruksnämndens beslut 1973-09-19, högsta antalet renar till 6000. Beslutet grundar sig på en tidigare gjord betesinventering.

3.6 Driftsanläggningar

Samebyn har åtskilliga anläggningar nödvändiga för renskötsel, såsom t ex renstängsel, rengården, riksstängsel, renvaktarstugor, kåtor, broar och slakteri. För flertalet av anläggningar ansvarar samebyn själv för drift och underhåll. Lantbruksnämnden är dock huvudman för riksstängslet samt vissa byskiljande stängsel.

Områdena runt anläggningarna utgör ofta viktiga betesområden och trivselland där betesron är oerhört viktig för renarna och arbetsron viktig för renägarna.

Anläggningarna är i huvudsak belägen inom byn.

Renstängsel finns idag;

- längs riksgränsen mot Norge från Sylsjön till Enlidsvälen - Rundhögen - E75:an
- från riksgränsen - Refloarna samt Finnvallklumpen - Tväråsen
- som spärrstängsel mellan Ånnsjön - Kölsjön - Ottsjön
- som spärrstängsel i norra delen av Rekdalen
- som byskiljande stängsel mot Tåssåsens sameby söder om Vålådalen
- som byskiljande stängsel mot Mittådalens sameby från Helags till Öjön.

Rengärden finns i dag;

- vid Ulvåfjället med beteshagar - för kalvmärkning
- på Ottfjället - för sarvslakt
- i Ljungris - för kalvmärkning, sarvslakt
- vid Dölltjärnarna - för kalvmärkning
- i Glissjöberg - inför skiljning och vinterslakt

Renvaktarstugor finns idag;

- vid Fiskåhöjden
- vid Pojkbäcken
- vid Ekorrån
- i Ljungris
- vid Nedalssjön
- i Lövkläppen
- i Rönningsåsen, 1 rum disponeras av samebyn

Slakteri finns idag;

- i Ljungris för sarvslakt

3.7 Konkurrerande markanvändningsintressen

För Handölsdalens sameby är idag den största markanvändningskonkurrenten turismen och det rörliga friluftslivet - inom främst samebyns område. Dessutom försvårar eller omöjliggör skogsbruket renskötseln inom vissa speciellt viktiga områden samt splittrar sammanhängande betesområden. Även torvbrytning utgör idag en markanvändningskonkurrent som inskränker på rennäringens viktiga myrbeten.

Turism och rörligt friluftsliv

Markområdet inom Handölsdalens sameby är begränsat och utnyttjas intensivt. Stora delar inom samebyn utgör mycket viktiga betesområden och trivselland.

Särskilt gäller det områdena kring Snasarna, Handölans dalgång, V Endalshöjden, Gåsen och Hulke, Smällhögarna samt området kring Nedalen. Områdena utgör trivselland för renarna under sommaren på goda renbetesförhållanden med gräs, toppskott och gröna växter. Under årens lopp har det aktuella området successivt exploaterats för turism på bekostnad av rennäringen.

Turismen och det rörliga friluftslivets intåg i renskötselområdet medför både direkta och indirekta störningar, dels minskar renarnas betesareal dels försämras renarnas betesro. Konsekvenserna har blivit stress och ökad spridning av renhjorden och samlingsarbetet har försvårats. Detta har i sin tur medfört produktionsbortfall och omöjliggjort utnyttjande av de mest turistintensiva områdena.

Under sommarhalvåret utnyttjas Blåhammarfjället, Sylarna, Härjångsfjällen och Helagsfjället av det rörliga friluftslivet. Renarna som kvällstid och vid svalare väder drar sig ner i dalarna för att beta störs av tältande turister och i förekommande fall lösdrivande hundar.

Förekomsten av hundspann och ridsafari i fjällområdet medför störningar i rendriften. Turerna med hundspann och hästar går ofta utanför utstakade leder vilket medför att renhjordarna i trakten skingras och renarnas betesro störs.

Ett flertal leder genomkorsar samebyn t ex Kungsleden. Leder innebär, i och för sig, att vandrare och skotertrafiken i huvudsak koncentreras till dess omedelbara närhet. Dock förekommer turismen i princip i hela fjällområdet vilket, under sommarhalvåret när renarna vistas inom samebyns betesmarker, innebär störningar i renskötseln.

Tillkomna vandrings- och skoterleder har inneburit att av de tidigare stora sammanhängande betesmarkerna kvarstår endast mindre uppsplittrade ostörda områden vilket försvårar renskötseln avsevärt.

Exploateringen i de aktuella områdena fortsätter. Flera nya projekt planeras. Krav på upplåtelse av renbetesmarkerna för turiständamål ökar och konsekvenserna blir betydande arealminskningar av de redan knappa betesmarkerna inom främst samebyns område.

En ökad turism inom samebyn medför för rennäringen produktionsbortfall och ökad arbetsbelastning.

Skogsbruk

Utöver turism och rörligt friluftsliv utgör skogsbruket en annan markanvändningskonkurrent. Skogsbruket försvårar eller rent av omöjliggör rensköttsel i flera avseenden i olika områden. Kalhyggen och skogsbilvägar medför dels förlust av renlav och dels att renarna blir förvirrade och sprider sig över stora områden. Därmed försvåras driften och uppsamlingsarbetet för renskötarna.

I direkt anslutning till Handölsdalens sameby återfinns fortfarande, trots hårda avverkningar, en del hänglavsbarande skog sydost ut mot Ljungans och Storsjöns vattensystem. Bra hänglavsbeten finns dessutom nordost om samebyns åretruntmarker - söder om E75:an i området kring Ånnsjön och norr om Ottsjön - området utgör reservbete höst och vinter. Därutöver finns hänglavsområden sydost om Henvålen och Särvfjället.

Förlust av renlav utgör ett stort problem. Både vad gäller att finna fullgoda betesalternativ och med hänsyn till att trakterna i allmänhet är svårföryngrade samt lavens långsamma tillväxttakt. Det moderna skogsbruket splittrar sönder stora sammanhängande betesområden och renarna tvingas därmed söka alternativa betesområden.

Hyggesplöjning förstör betesförutsättningarna genom att stora delar av marktäcknet rivs upp och underliggande jordlager blottas. Därmed försvinner förutsättningarna för marklaven. Gödsling av skogsmarkerna medför att renarna upplever laven oaptitlig samt att örterna med tiden tar överhand och marklaven blir obefintlig.

Handölsdalens sameby är redan idag hårt trängd av turismen, det rörliga friluftslivet och skogsbruket. Fortsatta ingrepp i rensköttselområdet försvårar renskötseln ytterligare och kan omöjliggöra renskötseln i nuvarande driftform.

Konsekvenserna av intrång från konkurrerande markintressenter på renbetesmarkerna blir att sedvanerättsområden som inte nyttjas på flera decennier åter måste tas i anspråk för rensköttsel.

4 HANDLINGSPROGRAM OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG FÖR HANDÖLSDALENS SAMEBY

4.1 Utveckling och nyttjande av betesområden i framtiden

Rennäringen har med åren inte minst inom åretruntmarkerna blivit allt mer trängda från olika håll av andra näringar.

Turismen i Härjedalen är redan etablerad och mycket kapital investerat i anläggningar. Exploateringen förutsätts fortsätta och turismen tenderar att öka även fortsättningsvis. Speciellt utsatt är det för rennäringen **viktiga sommarbeteslandet** och renarnas **trivselland kring Handölan**. Alternativ till detta betesområde finns knappast och därför hävdar samebyn att **stor restriktivitet vid fortsatt exploatering** i området måste råda för att inte försvåra rennäringens bedrivande inom samebyns åretruntmarker.

Skogsbruket i Härjedalen försvårar renskötseln såtillvida att tidigare **viktiga lavområden inte kan nyttjas för bete idag**. För att kompensera betesbortfallet, både på grund av intrång från turismen och skogsbruket på renbetesområdena, måste **vinterbetesområden som inte nyttjats på decennier åter tas i anspråk** längre söderut i länet. Dessa marker innehåller dock, som en fördel, lägre cesiumvärden än betesområdena i den norra delen av Härjedalen.

Det på kartbilagan angivna **reservbetesområdet** söder om väg E75 och även området norr därom kan tänkas tas i anspråk om förhållandena på nuvarande vinterbetesmarker försvåras av olika skäl.

Ett förslag på **spärrstängsel** i trakterna från Storsjön till Lossen föreligger. Stängslet innebär att det gemensamma betesområdet som utgör renbetesfjäll delas upp mellan Handölsdalen och Mittådalen. Spärrstängslet innebär att renströvningsproblemen och kollisioner mellan bil och ren kan elimineras samt framför allt att renskötseln kan effektiviseras.

Betesområdet söder om Ljusnan, som idag utnyttjas gemensamt med Handölsadalens sameby, föreslås endast nyttjas av Handölsdalens sameby. Detta på grund av förlusten av betesmark vid tillkomsten av spärrstängslet samt för att klargöra ansvarsområdet mellan byarna.

En **skiljningsanläggning** planeras att anläggas vid Sölvbackaströmmar. Befintlig skiljningsanläggning är inte ändamålsenlig och behovet av en ny är i det närmaste akut. Läget vid Sölvbackaströmmar innebär flera fördelar - bl a kan skiljningen genomföras i närheten av åretruntmarkerna och renarna grupperas inför flyttningen till vinterbetet.

4.2 Utveckling av företagen inom samebyn

Flertalet ungdomar inom byn syns vilja etablera sig som renskötare. Rekryteringen är god, dock kvarstår frågan hur många företag byn kan innefatta samt omfattningen av verksamheten. En avgörande fråga i sammanhanget är det högsta antal renar samebyn får ha. Frågan är aktuell och diskuteras för närvarande.

4.3 Jakt- och fiskefrågor

Samebyn anser att jakten och fisket är upplåten i den omfattning som är möjlig.

Upplåtelse av ripjakt sker endast genom lantbruksnämndens försorg. Upplåtna områden omfattar cirka 1/3 av åretruntmarkerna och upplåtes genom dagjaktkort. Dessutom är ett område upplåtet till Ljungdalsbergets Turist AB och ett annat område upplåtet till fjälllägenhetsarrendatorerna.

4.4 Utveckling av renhjorden

Handölsdalens sameby har ansökt om höjning av högsta renantal till 9.000 renar. Samebyn hänvisar i sin ansökan till att betesresurserna mycket väl tål detta antal samt att antalet renskötande samer är så stort att den tidigare beslutade tilldelningen icke föreslår till försörjning åt alla.

Lantbruksnämnden var enligt beslut 1989-02-23 inte beredd att höja det tidigare fastställda högsta renantalet med hänvisning till att en renbetesinventering planeras för det aktuella området i början av 1990-talet.

4.5 Planerade driftsanläggningar

Handölsdalens sameby planerar följande åtgärder och investeringar i driftsanläggningar för att effektivisera och underlätta i renskötseln inom byn.

- **skiljningsanläggning** vid **Sölvbacka strömmar**
- utbyggnad med **betesagar** i Storulvån
- **spärrstängsel** mot **Mittådalens sameby** i trakterna mellan Storsjö och Lossen

4.6 Utökat samråd med andra markanvändningsintressenter

Ett fungerande samråd både inom och utanför samebyns gränser efterlyses mellan rennäringsen och andra markanvändningsintressenter, framför allt med kommunen, skogsbruket och turismen. Ett fungerande samråd kan resultera i att även mindre planändringar kan ge nog så tillfredsställande lösningar för alla parter.

Skogsbruket

Vad gäller skogsbruket så har skogsvårdslagen (1979:429) en bärande grundtanke att **långsiktigt hushålla med naturresursen skog och skogsmark**. I propositionens specialmotivering till 1 paragrafen skogsvårdslagen står bl a " ... skall skogsnäringen **verka i samspel** med andra samhällssektorer." Vidare **har hänsynsregler** utarbetats och **accepterats av berörda parter** vilka återfinns i skogsstyrelsens allmänna råd om skogsbrukets hänsynstagande till rennäringsen (SKSDS 1982:2).

Handölsdalens sameby efterlyser hänsynstagande till rennäringsen i enlighet med SKSFS:2;

- Fasta, årliga **samråd** för en långsiktig planeringsperiod.
- **Undvika koncentration av slutavverkningsytor.**
- **Samplanering** i områden med hänslavsforekomst nödfoder.
- **Särskild uppmärksamhet** vid skogliga åtgärder i närheten av flyttleder och rastbeten.
- Områden runt **arbetshagar och samlingsställen undantas från avverkning.**
- **Hyggesplöjning** skall undvikas i flyttleder, kring beteshagar och andra tekniska anläggningar.

Turism

Vad gäller turismens exploatering i eller i anslutning till byn efterlyser **Handölsdalens sameby turismplaner i klartext och med långsiktig precisering.**

Vid varje ingrepp i renskötselområdet, som har betydelse för rennäringsen, ska konsekvensstudier göras på exploatörens bekostnad. Detta för att klarlägga även varje mindre ingrepps betydelse och för att erhålla den ackumulerade skadebilden, som vuxit fram vid återkommande intrång i renskötselområdet.

Övriga markanvändningsintressenter

Motsvarande samrådsrutiner, precisering av långsiktsplaner samt konsekvensstudier är eftersträvansvärd för övriga markanvändningsintressenter som vattenkraften, torvverksamheten m fl.

4.7 Förslag på åtgärder för att minska konflikterna mellan rennäringsen och andra markintressenter

Endast tillåta hundspann och ridsafari utefter markerade leder eller helst förbjuda dem helt i vissa delar av samebyn. Organiserade turer av denna typ avstyrks med det bestämdaste av samebyn.

En grundläggande brist i sammanhanget är att allmänheten och andra markanvändningsintressenter har ingen eller dåliga kunskaper om rennäringsen. I första hand måste information om rennäringsen komma ut till berörda parter t ex genom utökat samråd med insikt och förståelse för renskötsel.

Ett steg i denna riktning är att upprätta broschyrer om rennäringsen som kan tillhandahållas på turistinformationer, hotell, stugbyar och andra turistanläggningar.